

Hegyesi Attila

Esettanulmány egy modern klézsei családról

Tanulmányom elkészítésének egyik indítéka abban állt, hogy véleményem szerint a moldvai csángósággal foglalkozó néprajzi szakirodalom igen keveset foglalkozott eddig a család intézményével, a család különböző formáinak változásaival. Rendkívül lényegesnek tartom ezt a témát azért is, mert minden bizonnyal mind a mai napig messzeemenően a legfontosabb intézmény, amely a moldvai csángók hétköznapjait, társadalomszerkezetét meghatározza, az a család.

A néprajzi szakirodalom a család fogalmát a rokonsági rendszer kisebb egységeként határozza meg, és megkülönböztet kis- és nagycsaládot, megjegyezve, hogy a nagycsalád hagyományos formái a 20. század elejére gyakorlatilag teljesen megszűntek létezni.¹ Ez a megállapítás csak részben igaz a moldvai csángókra nézve, hiszen amint látni fogjuk, sok eleme a nagycsalád működésének a mai napig is felismerhető. A hagyományos családi értékek és törvények működése mellett vizsgálnunk kell azt is, hogy miként hatott a modernizáció a család intézményére a moldvai csángó falvakban.

Jelen esettanulmányban egy klézsei család szemszögéből szeretném a család intézményét vizsgálni. A vizsgálat módszere a résztvevő megfigyelés: közel három éve szinte napi kapcsolatok által ismerhettem meg a család életét, annak működését, kötődéseit a rokonsághoz. Feljegyzéseim és élő emlékezetem egyaránt adatokat szolgáltatottak a tanulmány megírásához. A résztvevő megfigyelés módszere természetesen lehetőséget adott arra is, hogy a klézsei katolikusok közösségében összehasonítási alapot szerezzek a jelenlegi esettanulmányban leírtak partikuláris vagy általános vonásainak megállapítására. Így a továbbiakban igyekszem arra is kitérni minden felvetett kérdésnél, hogy az általam leírtak mennyire tekinthetők a mai klézsei közösség általános jegyének.

A fent jelzett kutatási módszer természetesen magába rejti mindazokat a hibalehetőségeket, amelyek a vizsgálódó és a vizsgált család barátságából, egymásra gyakorolt hatásából, esetleg a (meg)látáshoz szükséges távolság hiányából adódnak.

Család – nagycsalád – rokonok

A klézsei K. család 1991-ben alakult egy klézsei fiú és egy somoskai lány házassága révén. A kezdeti nukleáris család eddig három kislánnyal bővült. Az apa, aki 1963-ban született egy ötgyermekes család legnagyobb fiúgyermekéeként, villanyszerelői mesterséget tanult Galacon, 1981-ben érettségizett, majd katonáskodás után a diktatúra utolsó éveiben Bákóban dolgozott különböző építkezéseken. Az anya 1967-ben született egy hétgyermekes család harmadik gyerekeként, Csíkszeredában kötöttáru-szakmunkás diplomát és egyben érettségit szerzett 1985-ben, majd a forradalom bekövetkeztéig a székelyföldi város kötöttáru-gyárában dolgozott munkásnőként. Elmondásuk szerint 1990 előtt sohasem találkoztak, ekkor viszont egy Kallós Zoltán által szervezett magyarországi kirándulás alkalmával megismerkedtek, és részben a budapesti esték romantikájának hatására nemsokára összeházasodtak. Családalapításukkor nem rendelkeztek önálló lakással, így ennek a megteremtése, mint minden klézsei fiatal házsnak vagy házassulandónak, nekik is elsőrendű fontossággal bírt. A forradalom után egy év-

¹ Lásd MNL (nagycsalád).

vel már nyilvánvaló volt számukra, hogy a romániai munkából (melyet mindketten próbáltak azelőtt) nem tudják megvalósítani a saját ház építésére/vásárlására vonatkozó álmukat és egyben a közösség által is elvárt kötelezettségüket (hiszen a férfinak van öccse, így a családi házat ő örökli. Ezért ők is – sok más falustársukhoz hasonlóan – külföldön próbálkoztak a pénzszerzéssel. Átlagosnak mondható kilépési gyakorlatuk Magyarországon kezdődött, ugyanazon városban találtak mindketten olyan munkát, amelyek nem igényeltek szakképesítést. Első gyerekük Magyarországon született 1992-ben. Magyarországi emlékeik a munkavállalás időszakáról, főleg annak utolsó szakaszáról igen sötétek, mivel rossz tapasztalatok sorát kapták. Nem sokkal az első gyerek születése után stratégiát változtattak azért is, mert rájöttek, hogy a magyarországi munka sem elég jövedelmező az otthoni házvásárláshoz/házépítéshez. A Magyarországról való továbblépés nyugati irányba már kitaposott ösvényeken történt, hiszen falustársak segítségével ebben az időszakban a klézseiek Rómába mentek. Erre a váltásra azért volt szükség, mert a már meglévő gyerekekkel egyre fontosabb volt a saját hajlék megteremtése. A faluban szokásos érvényesülési, pénzszerzési technikáktól eltérően a fiatal pár próbálkozott a Magyarországon tanultak itthoni alkalmazásával is: előbb turkálót működtettek a Bákó megyei vásárokon (elsőik közt a megyében), majd az Amwey mozgalomra költöttek minden maradék pénzüket nulla profittal. A csőd beköszönte után az apa Olaszországba ment, ahonnan a vízumrendszer miatt négy évig nem is jött haza egyáltalán. Miután első gyermekük akkorára nőtt, hogy az anyai nagyszülő is tudott vigyázni rá, a gyereket otthon hagyva az anya is elment Olaszországba dolgozni a férje által előkészített terepére. Bár azért ment oda, hogy együtt lehessenek, munkájuk miatt idejük nagyobb részét külön töltötték, külön is laktak. A férj a legkülönbélebb munkákat végezte (építkezés, burkolás, belső elrendezés, kertészet), míg felesége az olasz fővárosban egy-egy tekintélyes matróna házvezetőnője lett. Mindketten könnyen és jól megtanulták az olasz nyelvet, és miután egy klézsei házra elégséges pénzmennyiséget összegyűjtöttek, hazatértek szülőfalujukba. Második gyerekük Olaszországban fogant, de itthon született meg. Hazatérésük után nagyon hamar megvásároltak egy klézsei ingatlant, amelyet 1996 óta nem alakítottak át, eredeti formájában lakják. 1999-ben megszületett harmadik gyerekük is.

Bár a család történetének legnagyobb részét meghatározó módon befolyásolták az önálló családi élet színterének megteremtésére tett kísérletek, mégis azt mondhatjuk, hogy a kiscsalád organikus módon beékelődik az anya és az apa rokonsági ágainak életébe. Kötődéseiket az egyes témaköröknél a továbbiakban leírjuk.

A szakirodalom is úgy jegyzi a kis- és a nagycsaládot, mint elsősorban vérségileg kötött, de gazdasági egységként működő intézményt.² A vérségi kötődés alapján természetesen az egész rokonság ide tartozna, azonban ez kiterjedése miatt is működésképtelen gazdasági egység volna. A gazdasági egység, mely kétségtelenül túllépi a nukleáris család határát, nem terjed ki az egész rokonságra, hanem annak egy szűkebb keretére vonatkozik. Ez az egység ma már nem érvényesül teljességében, nem a hagyományos „egy füst alatt” élést jelenti. A modernizáció hatására elsődleges igénye az új családoknak az új hajlék megteremtése. Ugyanakkor a gazdasági egység alól kivételként külön létezik a kiscsaládok pénzügyi önállósága is, mely úgyszintén modernizációs része a moldvaiak gazdaságának (az önfenntartó társadalom számára nem volt ennyire fontos eszköz a pénz). És ha látszólag korlátlan önállósága van a kiscsaládnak, miért beszé-

² Morvay 1980.

lünk mégis nagycsaládról? A kiscsalád az anya és az apa szüleivel, a testvérekkel, illetve azok gyerekeivel egy, a kaláka vagy a rokonsági-gazdasági viszonyokon túlmutató részleges gazdasági egységben él. Együtt művelik meg a földeket, együtt tervezik meg a vetést, a különböző munkafázisokat, sokszor együtt élvezik a földek, a kertek termését, az állatokból származó ígás-, hús- vagy tejhasznot is közösnek tekintik. Nagyon szoros együttlétben élnek meg az ünnepeket, a nagycsalád nehézségeit is igyekeznek közös erővel legyőzni.

Így egy furcsa egymásba fonódása alakult ki a modern eszmény alapján létező nukleáris család és a nagycsalád, a nemzetség intézményéből még fennmaradt elemek közt. Ennek a furcsaságnak beszédes példája az, hogy míg a testvérek egymás közt elszámolnak egy-két kiló hús értékét adó pénzzel, eszükbe sem jut ennek az összegnek esetleg a tízszeresét adó termény vagy munka értékét számolni.

Az általunk vizsgált öt tagú kiscsalád körül két szűkebb rokonsági kör is kirajzolódik. Mindkét esetben paternális vonalon szerveződő intézményről van szó, de ez nem jelenti az anya-lánya viszony gyengülését, ez a kapcsolat mindvégig elkíséri a családokat és össze is köti őket.

Az apa felőli rokonságból hozzávetőlegesen 20–25 tagja van ennek a csoportnak. Központi figurája a nagymama, ki a férje halála után átvette a gazdaság vezetését. Ez a nagycsalád lazább szerkezetű: az anya öt gyermeke tartja össze és a kölcsönös földművelési segítkezésben, közös fahordásban, disznóvágásban, építkezésben nyilvánul meg. Az öt gyermek közül a legkisebb fiú örökölte a családi házat, az általunk elemzett család férfi tagja, és két másik lánytestvérük nem részesült semmiféle örökösödésben, egy lánytestvérük pedig betegsége miatt mai napig az édesanya mellett maradt. A nagycsalád intézménye az unokák felnőttével szétbomlóban van, hiszen elmondásuk szerint ez nem működne már tovább: *semmi se maradna a disznóból, ha a disznóvágás továbbra is közös volna.*

Ennél erősebb nagycsaládi szerkezetet figyelhetünk meg az anya családjánál, amely közel 50 tagú gazdasági intézményként létezik. Itt a hét testvér közössége figyelhető meg, akik édesanyjuk köré csoportosulva (az apa/nagypapa meghalt) hozzájárulnak a nagycsalád fenntartásához. Bár a testvérek közül csak ketten maradtak a községben, ketten pedig Bákóban, hárman Magyarországon próbáltak szerencsét, mégis szinte napi kapcsolatban állnak egymással, sok mindenben közös terveik vannak, a kalákán túlmutató módon segítik egymást. Az ünnepekre való összegyűlésük szinte törvényszerű. Érdekes, hogy sok tekintetben a messzebbre vetődött legkisebb három testvér talán még inkább kötődik a szülőhelyéhez, mint a közeli Bákó városában letelepedett két testvér. A faluban maradt fiú és újonnan alakított családjá a gazdálkodás szempontjából csak most kezd önállósulni tíz év házasság után. Ez esetben is az önálló élettér megteremtése első pillanattól fontosnak bizonyult, azonban a gazdasági önállóság csak részben valósulhatott meg. Egyedül a pénz külön tartása jellemző még a házasulandó, de már önálló keresettel rendelkező fiatalok esetében is, a gazdaság más tekintetében (bor, gabona, állatok) nem tesznek különbséget.

A K. család mindkét fent is vázolt nagycsaláddal élt egy tető alatt, hiszen saját otthonteremtésüket megelőzően, amikor nem külföldön voltak, hol egyik, hol másik szülőházánál laktak. A hagyománynak megfelelően a férj szüleinek házába költöztek házasságuk után, de a magyarországi vendégmunkás évek után már a feleség szüleinek házában éltek. Így volt olyan időszak az életükben, amikor „egy füst alatt” három nukleáris család is létezett, amely kiegészült a még házasulatlan testvérekkel is.

A szűkebb rokonság intézményének az erejét mutatja az a tény is, hogy a sokszor igen sok ideig tartó vendégmunka során nem törekszenek a letelepedésre, az otthontól való elszakadásra. Gyakori a vendégmunka által szerzett pénz hazajuttatása, a testvérek segítése. Előfordul néha az is, hogy egy-egy családban a testvérek szerre építik házukat a közösen szerzett pénzből. Sokszor szó szerint közösen építik, majd a pénzeszköz fogytával ismét közösen mennek külföldre dolgozni.

Ilyen szempontból az általunk vizsgált kiscsalád és a körülötte levő szűkebb rokonság tagjai is a fentieknek megfelelően viselkedtek és viselkednek ma is.

A rokonság – amely tágabb értelemben véve nagyon népes a moldvai családoknál – lényeges intézménye a moldvai katolikusoknak. Ma a Kárpát-medencei magyarságnál megszokott rokonsági hálónál tágabb rokonsági rendszert ápolnak; a családoknak szükségük van erre, biztonságérzetet ad számukra.

Szinte nem is létezik a *családi barát* fogalma körükben, minden fontos kapcsolatuk a nagycsaládra, a rokonságra, esetleg a szomszédságra (gyereknevelésben adott segítség, temetések esetén hagyományosan meglévő feladatok) szorítkozik.

Szólnunk kell arról is, hogy a vizsgált K. család deviánsnak számít olyan szempontból, hogy felvállalta a magyar identitást és a magyar nyelv őrzését célzó tevékenységeket. Ebből fakadóan a faluban mindenképpen kirívó családnak tekintik őket.³ Ez a tény viszonylagos megoszlást eredményez a nagycsaládban is, hiszen akad olyan tagja a nagycsaládnak, ki ellenzi ezt a mozgalmat, így ő marginalizálódik, kisodródik ebből a családi közösségből, egyre kevesebb kapcsolata lesz a K. családdal és az egyébként magyar ügynek nevezett mozgalom iránt közömbös többi rokonnal.

Párválasztás

A két nagycsalád összesen 10 érett felnőtt korban levő, gyerekeket nevelő nukleáris családot tartalmaz. A tíz család közül csak egy olyan eset van, amelyben a klézsei fiú magyarországi lányt választott magának. Ez nem számít teljesen kivételesnek, hiszen a rokonságban van még hasonló példa. Mégis azt mondhatjuk, hogy a mai napig nagyon erőteljesen kimutatható a párválasztás terén az endogám magatartás. Amennyiben az endogámiát mégis megszegné valaki, legalább a vallási szempontot figyelembe kell vennie. Szabályszerű az is, hogy a közösség zártsága miatt gyakorlatilag elképzelhetetlen az idegen párt választott új család letelepedése Klézsen. Az egész faluban csupán néhány ilyen esetet ismernek mind a mai napig. Ha nem csángó faluból való a házaspár, így idegenben fognak letelepedni a fiatalok akkor is, ha éppen a férfinak kell követnie a nőt új életterületre.

Ezek a viszonylag merev szabályok érvényesülnek ma is, azonban egy mélyebb vizsgálat esetén hamar kiderül, hogy a hagyományos modelltől eltérően ma már többnyire szabad a párválasztás. Bár a nagycsalád tagjai, elsősorban a szülők, sokszor nem néznek jó szemmel egy-egy kialakuló új kapcsolatot, annak megakadályozása már nem áll módjukban. Ha a feszültség nagyon nagy, az új pár elhagyja a közösséget, és városban vagy külföldön keres menedéket magának, tudva, hogy idővel amúgy is feloldódik a keletkezett probléma és viszonyuk a rokonsággal ismét normalizálódni fog.

Eltűnt a párválasztás korábban egyedüli szabályozója: a családok rangjának, gazdasági erejének a kihatása a fiatalok párválasztására. Megmaradt azonban a vallási köve-

³ Emiatt kijár nekik is a magyarokkal szimpatizálók után szokásos módon kiabált „udemerista” jelző, amely az RMDSZ román rövidítéséből származik, és teljesen gúnyos értelemben használtatik.

telmény. Így azt mondhatjuk, hogy ma már a párválasztás elsődleges kritériuma megegyezik a szekularizált társadalmak gyakorlatában előforduló párválasztási szokásokkal. Ha a pár kiválasztása szabadon is történik, a lakodalom megszervezésének előjogát a nagycsaládok fenntartják maguknak, tiltják a vadházasságban való élest.

A vizsgált nagycsaládokban is jól kimutatható a családtagok erejének gyengülése a fiatalok párválasztása tekintetében. Még a megesett lány egykori szigorú megítélése is sokkal enyhébb lett, rövid ideig tartó kitagadással való fenyegetőzés után szeretettel fogadják az unokát. Természetesen (még ha utólag is) kötelezik a házasságkötésre őket, ennek pedig mindenképpen a klézsei templomban kell megtörténnie, akárcsak a gyerekek keresztelőjének, attól függetlenül, hogy hol született, hol él, hol szándékszik letelepedni a frissen alapított családban.

Az Isten színe előtt egyesített család szétesése, a válás egy generációval korábban teljesen elképzelhetetlen volt és ma is nagyon ritka. A vizsgált nagycsaládokban egyetlen esetben fordult elő. Itt bár nagyon rossz házasságról volt szó (amely az ott kialakuló nagycsaládok tettlegességig fajuló ellentétéig ment, majd pedig évekig húzódo pereskedésbe fulladt), a pár semmilyen hivatalos válást nem kezdeményezett. A két gyerekkel együtt hazaköltözött asszony egyedül neveli a gyerekeket, minden kapcsolatot megszüntetett több évvel ezelőtt a férjével, azonban a válópert egyikük sem kezdeményezte, ehhez a lépéshez nem érzik magukat elég elszántnak, hiszen ez tovább rontaná megítélésüket a közösségben. Az ily módon félig elvált férfi egyébként azóta semmiféle komoly kapcsolatot nem kezdeményezett más nővel.

A férj–feleség viszony, a gyereknevelés

A modernizáció hatása a nukleáris családon belüli viszonyokra jól kimutatható. Bár a nagyszülők szerepvállalása a magyarság más vidékein megszokottnál jóval erősebb, mégis a gyerekek nevelése terén a szülőknek van meghatározó szerepük. A leginkább szembeötlő változás a vállalt gyerekek számában mutatkozik meg. Nem partikuláris Klézsen az általam vizsgált nagycsaládokban az a tény, hogy átlagosan két gyermeket nevelnek. Létezik (nem csak kivételesen) az egyke is, igaz, nem ritka a 3 vagy 4 gyerek vállalása sem. Kirívó esetnek számít azonban – és a család gazdasági helyzetére rá is nyomja bélyegét – a sok gyermek nevelése. Ma már alig találunk olyan családot, ahol 7–10 gyermek lenne, bár egy generációval korábban még ez volt az általános modell.

Tudatos családtervezésről beszélhetünk, ma már a modern terhesség-megelőzésnek a legkülönbözőbb formái ismeretesek és használatosak.

A szülők közti viszony is túllépett az idősebb generációk esetében még meglévő szigorú paternális uralmon. A nő szerepe fokozatosan felértékelődik a családban. A feminista mozgalmak eszméi csak nagyon nehezen jutnak el ezekbe a közösségekbe, így az ideálisnak mondott egyenlőségről nem beszélhetünk: továbbra is megvan a szerepelosztás, de azért tompult az éle a még sok alárendeltséget tartalmazó merev rendszernek. A vizsgált kiscsaládokban előfordul, hogy a férj segít pl. a mosásnál.⁴ Ez nem egyedi eset, de azért még mindig nem vállalható a közösség előtt, hiszen nevetségessé válna az illető férfi, illetve akadnának, akik megszólják emiatt a nőt. A nő szerepének egyértelmű erősödése figyelhető meg a gyerekek számának korlátozásakor is: a legtöbb esetben ők azok, akik nem vállalják a harmadik, negyedik gyermeket és ellenszegülnek

⁴ Igaz, hogy minden esetben igyekeznek ezt úgy tenni, hogy a szomszédság ne szerezzen tudomást róla, félig viccesen jegyzik meg: nagy szégyen volna mindkettőjükre nézve.

férjüknek, aki még mindig a nagycsaládi eszmény szerint büszke szeretne lenni minél népesebb családjára.

A szakirodalom által a nagycsalád vezetőiként emlegetett öregek, illetve a moldvaiaknál még néhány generációval ezelőtt működő intézmény, a vének tanácsának tagjai ma már egyáltalán nem bírnak olyan nagy tekintéllyel. A családon belüli erőszak vagy a gyerekek büntetése kizárólag a nukleáris család hatáskörébe tartozik. A családfő, a férj által alkalmazott (néha) brutális módszer a család fegyelmezésére és akarata érvényesítésére azonban még mindig fennálló jelenség. A közösség kontrollja, a vének tanácsa által kiszabott penitencia természetesen ma már nem létezik, minden komolyabb vitás esetet az állami rendészet, az igazságszolgáltatási szervek rendeznek.

A gyerekeket elsősorban a nők nevelik, nagyon gyakori, hogy a férj sokáig külföldön tartózkodik. De ha otthon van, akkor is csak riogatják vele a gyerekeket (megmondom apádnak), sem az iskolai, sem pedig az erkölcsi, szocializációs nevelésükben nem meghatározó szerepűek. A vizsgált nagycsaládokban – inkább modernizációs mintára, mint a hagyományos nevelési modell szerint – ez alól van néhány kivétel, mikor az apa tudatosan fordul a gyerekei felé. Az iskolai szülőértekezleteken azonban alig lehet férfiakat látni, a nők is csak ritkán tesznek eleget ezen kötelezettségüknek. Ez is elárulja azt a tényt, hogy még napjainkban sem alakult ki a tanulás értékelése. Néhány család már tudatosan taníttatja gyermekét, illetve felmenti a mezei munka alól, de ez még kivételesnek számít. A csángó gyerekek sokat emlegetett gyenge iskolai szereplése nemcsak a szakképzett tanerő hiányával, hanem nagymértékben a tanulás értékének hiányával is magyarázható. Természetesen csak az iskola és az értelmiségiek szemszögéből beszélhetünk hiányosságokról, mert a moldvai katolikus családok többségében a legelfogadottabb modellt a nyolcosztály elvégzése, illetve utána a gazdaságban való segédkezés, majd a családalapítást megelőző és szolgáló vendégmunka külföldön (ez utóbbi mint modernizációs elem, amely teljesen beépült az elfogadott és a közösség által követendőnek tartott életstratégiák közé). A vizsgált családok esetében az arány éppen fordított, itt sok kicsi család értékeli az oktatást, nagy hangsúlyt fektet gyerekei taníttatására. Jellemző próbatétel ilyen szempontból az, hogy mely családok áldoznak pénzt a nyolcadik osztály befejezése utáni taníttatásra. Sok tehetséges gyerek marad otthon 14 éves kora után, hiszen ma már komoly anyagi áldozatot jelent egy moldvai család részéről a továbbtanulás. A kommunista időkben elterjedt modell, mely szerint a fiatalok a legkülönbözőbb ipari központokba mentek szakmunkásnak tanulni, ma már a múlté. A tanulás miatti kilépési gyakorlat egyre visszaszorul, és helyébe a pénzszerzés „modern” formája jön: a vendégmunka (amelyhez a moldvai fiatalok meggyőződése szerint nem szükséges a tanulás). A vizsgált családok eltérő viszonyulása az oktatáshoz összefüggésben van a magyar nyelv őrzésére irányuló programokban való részvételükkel, hiszen Klézsen is, akár több moldvai csángó faluban, ma már az egyik könnyen járható útja a továbbtanulásnak a magyar nyelven való ösztöndíjas továbbtanulás. Ennek előnyét természetesen a nagycsalád Magyarországon tanult vagy ott letelepedett tagjain mérik le a többiek.

Gazdálkodás – kereskedelem (avagy a pénz hiánya)

A klézsei közösséget és benne az általam vizsgált nagycsaládokat is az állandó pénzhiány jellemzi. Ennek oka abban keresendő, hogy a házépítésre/vásárlásra irányuló vendégmunka során elsajátítják a fogyasztói társadalom fogyasztói oldalát, de nem tanulják el a pénz előteremtésének módozatait. Azaz ma már nagyon sok minden pénzbe

kerül, amit a háztartásban használnak, de nagyon kevesen dolgoznak pénzért a faluban vagy a közeli városokban. Ennek természetesen az is az oka, hogy nincs annyi munkahely Bákóban vagy a környező településeken, amennyit a nyugati versenyképes gazdaságok ajánlanak. A legtöbb itthon lakó család egész évben a nagycsalád hasznára földműveléssel foglalkozik, ez a tevékenység azonban semmi esetre sem jelent pénzhasznot, főleg a földek felaprózódása, kis mennyisége miatt. Már a földművelés során is pénzre van szükség, hiszen sokan használják a különböző mezőgazdasági gépek szolgáltatásait, amelyek azonban csak nagyon kevés család birtokában vannak meg. De a pénz szükséges az elektromos áram, az egyre inkább terjedő telefon és különböző használati cikkek beszerzésére is. Sok családnak egyedüli pénzforrása a gyerekek utáni állami segély.⁵ Egy másik lehetséges bevétel a külföldön levő nagycsalád-tagok, kik rendszerint bár, de segítenek az otthoniakon.

A kereskedelem alig létezik körükben, csak olyan kis vállalkozások indultak az elmúlt 12 évben, amelyek vagy veszteségesek vagy éppen a fenntarthatóság határán állnak nagyon kis forgalommal.⁶ Az általam vizsgált nagycsaládokban nem működik semmiféle magánkezdeményezés, kizárólag a vendégmunkára és a földművelésre szorítkozik a gazdasági rendszer.

Amint már említettem, a föld nagycsaládos művelése többet jelent a kalákázásnál, egzisztenciális biztonságot ad. A pénz hiánya így a nagycsaládok életében nem jelent elviselhetetlen tragédiát, hiszen bőven akad elemőzsia az egész esztendőben, ha meg a kiscsalád kifogy valamiből vagy éppen ünnepre készül és szűkölködik, bátran meglátogathatja a nagycsalád tagjait, és kérhet a különböző terményekből, amelynek mértékét nem tartják számon. Az étkezési szokások megváltozása gondot okozhat e téren, hiszen előfordul, hogy a család olyan ételekre vágyik, amely a hagyományos gazdálkodás során nem állítható elő (olvasztott sajt, felvágott, gyümölcsös joghurt stb.). Ezek a modern társadalmakban megszokott csomagolt, tartósított ételek a vizsgált családban (amely nem mondható helyi viszonylatban szegénynek) is csak néha fordulnak elő, nem alkotják a család étkezésének alaptételeit. Azt mondhatjuk, hogy a hagyományos főtt ételek („borcsos” levesek, puliszka, sült hús stb.) dominálják a napi kínálatot.

A vizsgált családok többségére igaz, hogy a föld művelése kötelező érvényű attól függetlenül, hogy gazdasági értelemben hoz-e vagy sem hasznot. A K. család e tekintetben deviánsnak számít, nem szereti a földművelést, tartózkodik tőle. Bár a kötelező rokonsági segítkezést elvégzik, nem hajlandóak saját gazdaságukban háziállatokat tartani, nyugati mintára hivatkozva megvetik a háziállatok tartását, ami miatt alaposan meg is szólja őket a szűkebb rokonság.

A K. család kivételnek számít különböző kereskedelmi próbálkozásaival is. A családfő turkálós, majd emwey-es próbálkozását már említettük. Olaszországból való végleges hazatérése után azonban újra próbálkozott kereskedelmi, szolgáltató tevékenységgel: fuvarozással. Kölcsönkapott kisbusszal Magyarországra fuvarozott vendégmunkásokat. Ez is kudarcba fulladt. A K. család kudarcai ilyen téren nem különlegesek, hiszen az egész közösségre jellemző az, hogy nem is törekszenek a gazdasági folyamatok, a kereskedelmi lehetőségek megértésére, nagyon ritka még mindig az a fiatal pár, aki valamiféle itthoni vállalkozásba kezd. A vizsgált nagycsaládokban soha sem fordult elő pl. az, hogy banki kölcsönhöz forduljon valaki.

⁵ Ennek éves értéke alig haladja meg egy jó cipő árát.

⁶ Ez gyakorlatilag a kocsma és a vegyes üzlet működtetésére szorítkozik.

Itt kell kitérnünk a gazdagság–szegénység fogalmaira is, melyek a moldvai katolikusok esetében egészen más dimenzióban vannak jelen. Az őket meglátogató idegenek (magyarországiak vagy nyugatiak) általában azzal a meggyőződéssel távoznak, hogy a moldvaiak igen szegények. A helybelieknek pedig egészen más fogalmuk van a szegénységről. Számukra az a falusi család, akinek van elégséges földje a család számára előteremtendő betevő falat előállításához, az már nem mondható szegénynek. Így aztán alapvetően hibásnak tekinthető a közösségen kívüliek szánakozó viszonyulása is, hiszen ezek a családok jól érzik magukat, csak megalázzák őket a száalmukkal.

A klézsei közösségben ma már nem mondható érvényesnek az a hagyományos viszonyulás, mely szerint nem engedik a családokat túlságosan kiemelkedni anyagi szempontból az átlag fölé. Bár kis számban, de léteznek újjgazdagok a közösségben vagy a közösségből kirajzott családokban (pl. a közeli Bákó városában). A fiatalok számára ezek a példák követendőek és messzemenően tisztelik is a sikeresen meggazdagodottakat.⁷ Az újjgazdagok vagyonszerzése két típusú lehet. Legtöbbjük sikeres, de hosszan tartó külföldi munkával szerezte vagyonát, néhányan közülük ennek a szervezésével, otthoniak kivételével is foglalkozott mint haszonszerzési forrással. Volt olyan is, aki kihasználva külföldön szerzett terepismeretét, fuvarozásba, személy- és csomagszállításba fogott. Ritkább a második alternatíva a meggazdagodásra: az 1990 előtti pozíciójukat, ismeretségüket, anyagi bázisukat kihasználva a városban vagy a községekben üzletelni kezdtek az itthoni keresletre számítva.

Ahogy nem engedték túlságosan meggazdagodni sem, régen nem engedték túlságosan lesüllyedni sem a családokat, tehát a közösségi kontroll egy valamelyest egységes gazdasági, jóléti szintet biztosított minden tagjának. Ma is védelmet nyújt ez a rendkívüli módon elszegényedetteknek (bár nagyon ritka eset), a közösség nem hagyja sem éhen halni, sem megfágygni őket.

Meg kell említenünk azt is, hogy a gazdálkodásban és az élet más színterein is a vizsgált családok esetében a szomszédság nem jelent fontos kötődést, együttműködést. A K. család a gyereknevelésben veszi igénybe a szomszédokat, gazdasági, kaláka típusú kapcsolatuk nincsen. A nagycsalád többi esetében is csak felszínes kapcsolat jellemzi a szomszédokat.

A K. család napjainkban nagyobb részt a magyar nyelv és kultúra megőrzésére szánt programokból, ott kifejtett munkájukért kapott jövedelemből él meg. Bár bizonytalanak mondható jövedelemforrás, mégis a család így együtt maradhatott, hiszen enélkül a férj olaszországi munkavállalása elkerülhetetlen lett volna (évekig halogatták, hiszen már próbálták annak romboló hatását a családra nézve).

Összefoglalás

A társadalom működésének néhány aspektusát világítottuk meg egy nukleáris család és a körülötte létező rokonság esetében. Azt láthatjuk, hogy egy nagyon izgalmas összefonódása jött létre a hagyományos, néha archaikus társadalomszerkezeti, családmodell-elemeknek és a modernizáció elemeinek. Ma már beszélhetünk modern eszményekkel felruházott moldvai családokról, ezek mégis sok-sok specifikumot, érdekes hagyományos viszonyulást őriznek magukban. Bár hatalmas diszkókban járják a poszt-

⁷ Éppen ezért a vendégmunkásként Magyarországon dolgozó klézseiek mélységesen meg vannak bántva, amikor valamely magyarországi tv-csatornán saját falujukról látnak képsorokat. Számukra az operatőr által szépnek megítélt hagyományos, de régi házak nem adnak okot a büszkeségre és gyakran panaszoznak, hogy ők még soha sem láttak olyan filmet, amelyben a most felépült szép új házakat, üzleteket mutatnák.

modern kor hetente változó slágereire a táncot a moldvai katolikus fiatalok, mégis az élet nagy dolgaiban (párvalasztás, házasságkötés, kereszteleés) a hagyományt kell hogy kövessék. Bár a modern korban a kiscsalád a társadalom alapja, a moldvai falvakban a nagyobb biztonságot nyújtó nagycsalád intézményét a mai napig sem számolták fel teljesen. A családok modernizálódtak abban is, hogy beilleszkedtek a fogyasztói társadalomba, de mindaddig, amíg a pénz otthoni előteremtését nem sajátítják el, szükségük lesz a napi betevőt előteremtő hagyományos, félig önfenntartó mezőgazdaságon alapuló rendszerre is.

Érdekes kérdés lehet az is, hogy az így kialakult családmodell mennyire stabil, illetve milyen irányba fog elmozdulni. Az EU által hangoztatott követelményekkel semmilyen viszonyban nincsen még a gazdálkodás, sőt ennek átalakítása alapvetően megváltoztatná a családok életét is, amelyek a kilépés által új családi fészkeket hoznak létre, de mindennapi betevő falatjukat a múlt századokat idéző gazdálkodási rendszerükkel biztosítják.

A tanulás, taníttatás értéke is csekély, ennek várhatóan nőni fog a presztízse, hiszen rá fognak döbbsenni a családok arra, hogy a tanulás által gyorsan lehet érvényesülni és fölemelkedni a társadalmi ranglétrán az egyre inkább nyugatiasodó romániai társadalomban is. Ehhez azonban a katolikus közösségek teljes értékű tagjai kell hogy legyenek az ortodox románság által dominált szélesebb társadalmi környezetnek, ami egyelőre még nem igaz. Ameddig nincsenek elfogadva, ameddig másodrendű polgároknak érzik magukat, addig nem is fognak törekedni az urbánus világba való betörésre és a tanulás általi felkapaszkodásra. A másodrendűség-érzetüket, frusztrációjukat pedig magában hordozza a vallás, a többségi nemzet viszonyulása. Ilyen értelemben nem fog megnyugtató megoldással szolgálni a ma már deklaráltan, felvállaltan folyó erőszakos, természetes, sőt néha keményen ideologizált (önmaguk számára értelemmel feltöltött, magyarázott, tudatosított) asszimiláció sem.

A vizsgált K. család perspektívái jónak mondhatóak, hiszen gyerekeik nevelésére nagy hangsúlyt fektetnek, információik, felkészültségük egy megváltozott társadalom befogadására jórészt megvannak. Anyagi eszközeik hiányában egyelőre a túlélést tartják a legfontosabb feladatuknak a gyerekek nevelése mellett.

Az említett nukleáris családhoz szorosan kapcsolódó két rokonsági ág tagjai között valószínűleg gyengülni fog a viszony, egyre inkább érezteti hatását a nagycsaládban a szekularizáció és a helyi társadalom szétesése. Bár napjainkig nagyon sok elemét megőrizték a hagyományos családi, rokoni kötődéseknek, életstratégiának, mégis a térség általános tendenciája itt is érvényes: a nukleáris családra épülő modern társadalom van kiépülőben. Valószínűleg a hagyományos életmód más elemeinek hirtelen (akkulturációs) kicseréléséhez hasonlatos módon a nagycsalád összekötő erejéről hirtelen lemondanak, polgárosodási folyamat nélkül polgárokká válnak. Ennek akadályát egyelőre a gazdasági nehézségek jelentik.

Irodalom

MORVAY Judit Sz.

1956 *Asszonyok a nagycsaládban. Mátraaljai palóc asszonyok élete a múlt század második felében.* Budapest

MNL – Magyar Néprajzi Lexikon

1980 *nagycsalád.* Címszó, III. kötet.